

VÝZNAM ZVLÁŠTĚ CHRÁNĚNÝCH ÚZEMÍ PRO ÚZEMNÍ PLÁNOVÁNÍ

Jaromír DEMEK

Abstract: The author stresses the importance of specially protected areas in territorial planning. He points at the publication „Protected areas of the Czech republic which includes significant information for preparing territorial plans.

Key words: specially protected areas, territorial planning, Protected areas of the Czech republic

Úvod

Podle českého Zákona č. 109/2001 Sb. o územním plánování a stavebním řádu vytváří územní plánování předpoklady k zabezpečení trvalého souladu všech přírodních, civilizačních a kulturních hodnot v území, zejména se zřetelem na péči o životní prostředí a ochranu jeho hlavních složek – půdy, vody a ovzduší. Mezi požadovanými základními dokumenty územního plánu je též vymezení a charakteristika chráněných území a oblastí klidu a definování způsobu zabezpečení jejich ochrany v české kulturní krajině.

Kulturní krajina Česka

V České republice je kulturní krajina tvořená mozaikou přírodních, quasi-přírodních a antropogenních (technogenních) složek různého původu a stáří. Složky kulturní krajiny jsou jak stabilní, tak i nestabilní. Vztahy mezi složkami jsou jak harmonické, tak i disharmonické. Cílem územního plánování je dosažení stavu harmonické kulturní krajiny. Pro dosažení tohoto cíle nestačí pouhá ochrana krajiny, ale je třeba českou krajinu renovovat.

Složky české kulturní krajiny lze rozdělit

1. přírodní a quasi-přírodní složky zachované především ve zvláště chráněných územích
2. řízené quasi-přírodní složky (těžené lesy, pastviny)
3. produkční složky vytvářené k výrobě potravin (pole, sady) nebo jiných přírodních zdrojů
4. sídlištní, těžební a výrobní složky, v nichž lidé žijí, těží a vyrábí (vesnice, města, doly, průmyslové závody).

Hlavní etapy vývoje kulturní krajiny Česka

Počátek zemědělství cca 4000 let př.n.l. a počátek vzniku kulturní krajiny.

Vnitřní a vnější kolonizace v 10. - 13. století n.l., odlesňování vrchovin a hornatin, eroze v nížinách.

Třicetiletá válka 1618 – 1648, opětné rozšíření lesních krajín.

Intenzifikace zemědělství a průmyslová revoluce 19. století, odlesňování a intenzivní využívání půdy.

Druhá polovina 20. století – kolektivizace zemědělství, rozšiřování sídel, mírný růst lesohospodářských krajín.

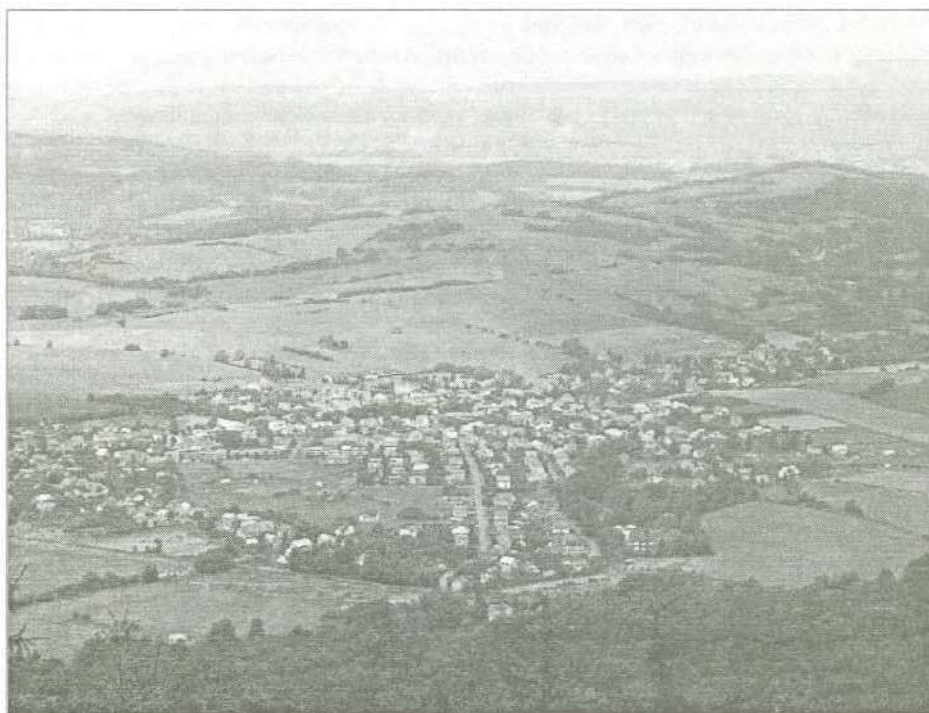
Prof. RNDr. Jaromír Demek, DrSc.

Výzkumný ústav pro krajinu a okrasné zahradnictví Průhonice (VÚKOZ),

Oddělení ekologie krajiny Brno, Lidická 25/27, Brno e-mail: demekj@seznam.cz

Harmonizace krajiny v územním plánu

Nedílnou součástí územního plánu je hodnocení jednotlivých složek v krajině a návrh úprav pro dosažení stabilního stavu krajiny. V územním plánu hledáme kompromis mezi potřebou obyvatel a nutností umožnit v krajině přírodní autoregulační pochody. Rozlišujeme prostorovou a funkční harmonizaci. Při prostorové harmonizaci má značný význam racionální využití sítě státem chráněných území podle zákona 114/92 Sb. o ochraně přírody a krajiny ve znění Sb. č. 460/2004 ze dne 11. srpna 2004 a územních systémů ekologické stability (ÚSES). Harmonizace je pak základem pro renovaci krajiny.

Obr.1 Příklad kulturní krajiny Česka v Podbeskydské pahorkatině, mozaika lesů, luk, polí a sídel spojených jak říční sítí, tak i dopravní sítí.

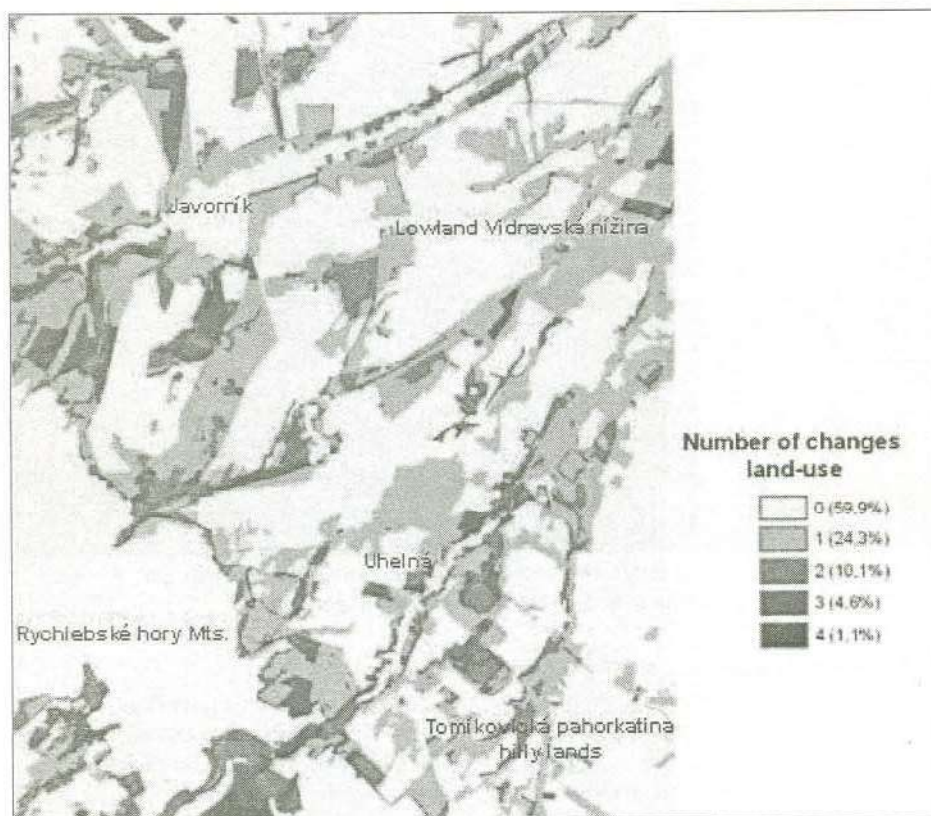
Vymezení prostorově stabilních prvků krajiny

Jedním z úkolů územního plánování je chránit rozmanitost kulturní krajiny. Prostředkem je vymezení prostorově stabilních prvků krajiny. Za prostorově stabilní část krajiny považujeme složku, která v krajině existuje cca posledních 200 let. Prostředkem pro jejich vymezení je např. analýza historických topografických map velkého měřítka. Pro tyto účely jsou dispošici ucelené, digitalizované a georeferencované soubory vojenských topografických map, a to

1. barevné mapy 1. a 2. rakouského vojenského mapování z druhé poloviny 18. století a první poloviny 19. století v měřítku 1 : 28 800
2. mapy 3. rakouského vojenského mapování z druhé poloviny 19. století v měřítku 1 : 25 000, z většiny státního území barevné, ze zbývajících částí státního území černobílé

3. z doby 1. republiky není ucelený soubor podrobných map, pouze z pohraničních území a okolí velkých měst jsou vojenské reambulované mapy měřítka 1:25 000
4. barevné československé vojenské mapy systému 52 v měřítku 1 : 25 000 z padesátých let 20. století, které byly obnovované postupně v 70., 80. a 90. letech minulého století. Část těchto digitalizovaných map je volně dostupná na webu.,

Stabilní složky krajiny vymezené na základě analýzy výše uvedených map a zvláště chráněná území tvoří jádra, kolem kterých je možné vytvářet ÚSES a renovovat krajinu. Renovace krajiny (ang. restoration) znamená obnovu degradovaných a devastovaných krajin, modifikaci krajin po změnách a obnovení trvale udržitelných krajin. Na obr. 2 jsou znázorněny změny ve využívání krajiny v okolí města Javorník ve Slezsku. Na základě analýzy historických map je patrný velký rozsah krajinných jednotek u nichž od roku 1840 (od Druhého rakouského vojenského mapování) nedošlo ke změnám využívání země. Takové plochy lze považovat za stabilní a jejich využívání v souladu s přírodními i socioekonomickými podmínkami.

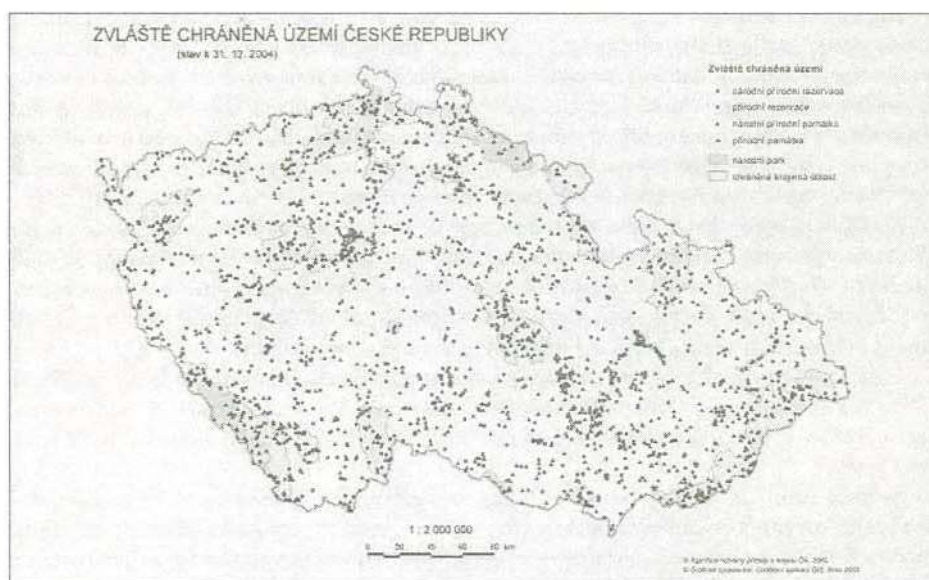
Obr. 2 Stabilní a nestabilní prvky krajiny v okolí Javorníku ve Slezsku. Světle jsou znázorněny stabilní prvky krajiny u nichž za posledních 160 let nedošlo ke změnám ve využívání země (téměř 60 % území). Podle M. Havlíčka..

Informace o zvláště chráněných územích

Důležitým zdrojem informace a inspirace při zpracovávání územního plánu jsou uchované části kulturní krajiny a původními nebo původním blízkými prvky a krajinným rázem blízkým původní přírodě zpracovávaného území. Těmito částmi jsou zvláště chráněná území podle výše zmíněného zákona Česká národní rady č. 114/1992 Sb. novelizovaného zákonem Parlamentu ČR č. 218/2004 Sb. Zvláště chráněná území jsou nejen zdrojem genofondu, ale i příklady geodiverzity a biodiverzity pro harmonizaci krajin v rámci územního plánu.

Na jedné straně jsou tak zvláště chráněná území důležitou součástí územně-plánovací dokumentace. Na druhé straně kvalitní zpracování územních plánů vyžaduje důkladné verbální i neverbální údaje o jednotlivých zvláště chráněných územích. Chráněná území jsou i důležitým zdrojem informace a inspirace. Proto Agentura ochrany přírody a krajiny ČR začala od roku 1998 zpracovávat důkladné monografie zvláště chráněných území v edici Chráněná území České republiky jako zdroj základních informací o chráněných územích, včetně digitálních topografických map a leteckých snímků.

Edici Chráněná území ČR vydává od roku od r.1998 s podporou Fondu životního prostředí Agentura ochrany přírody a krajiny ČR Praha a EkoCentrum Brno. Hlavní redaktor Mgr. Peter Mackovčín. Každý svazek má svého odborného redaktora z daného kraje.

Obr. 3 Zvláště chráněná území České republiky podle zákona č. 114/1992 Sb.

Všechny svazky mají jednotnou strukturu a úroveň zpracování, kterou zajišťuje Ediční rada složená z předních odborníků jednotlivých oborů. Na zpracování edice se vedle pracovníků státní ochrany přírody, učitelů vysokých škol a odborníků ústavů Akademie věd České republiky podílí i mnoho místních znalců přírody chráněných území z jednotlivých oblastí.

Celá edice má 14 regionálních svazků většinou podle jednotlivých krajů České republiky (obr. 4 a 5). Pouze v Západních Čechách byly do jednoho svazku spojeny kraje Plzeňský a Karlovarský. Naopak proti původnímu plánu byla Praha a Středočeský kraj vydány jako samostatné svazky.

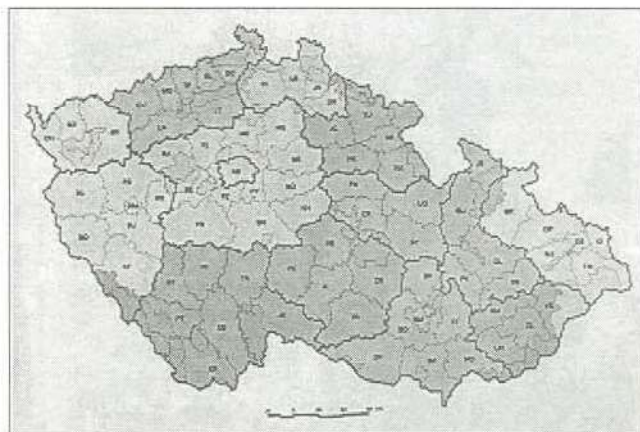
Obr.4 Svazky edice Chráněná území České republiky

Každý z regionálních svazků má stejnou strukturu, a to nejprve Úvod popisující přírodní poměry kraje, osídlení a vývoj krajiny a historii ochrany přírody v kraji. Text je doprovázen četnými barevnými digitálními mapami a fotografiemi. Dále jsou v každém svazku části věnované okresům kraje, v nichž je rovněž analýza a syntéza přírodních poměrů, vývoje osídlení a krajiny a vývoje ochrany přírody na území okresu a poté podrobné informace o jednotlivých maloplošných chráněných územích. Každé maloplošné území je zachycené na podrobných digitálních mapách a na leteckých snímcích. Velká pozornost je věnována aktuálnosti údajů. Právě digitální mapy, které tímto způsobem poprvé zachycují chráněná území, jsou velkým přínosem nejen pro edici, ale i pro budoucnost. Jejich zpracování v Agentuře ochrany přírody a krajiny bylo velmi náročné, ale přispělo k upřesnění ve vymezení a znázornění zvláště chráněných území a značně usnadní jejich využití pro územní plánování a obnovu krajiny Česka. Dále jsou v každém svazku zahrnuty přírodní parky a památné stromy.

Další část monografie popisuje velkoplošná chráněná území, tj. chráněné krajinné oblasti (CHKO) a národní parky (NP) patřící do příslušného kraje. V edici chybí NP České Svýcarsko, protože v době vydání svazku I. Ústecko (kam geograficky náleží) nebyl tento NP ještě vyhlášený.

Podrobná analýza celkového stavu krajiny i jednotlivých krajinných prvků a zejména detailní charakteristika maloplošných chráněných území, která s touto podrobností dosud nikdy nebyla v Česku publikována, s výčtem vybraných charakteristických rostlin a živočichů a jejich komplexů spolu s jejich abiotickým prostředím tvoří základ nejen pro management chráněných území, ale i pro územní plánování a obnovu krajiny pro něž jsou charakteristickým ukazatelem. Bez těchto informací nelze opatření spojená s územním plánováním a managementem krajiny navrhovat a provádět. Zvláště chráněná území nejen chrání cenný genofond, ale poskytují i nutnou informaci o vazbách abiotických a biotických složek v daném území a typech biotopů a geotopů. Poskytují příklady jak vytvářet trvale udržitelné ekosystémy na renovovaných územích. Informace obsažené v edici ulehčují i závažná rozhodnutí, zda-li se při obnově vrátit k původnímu managementu před degradací krajiny nebo obnovit krajiny u jiném stylu. Složitost těchto rozhodnutí názorně ukazují problémy při obnově nivních krajín po velkých povodních v uplynulých letech. Současná nabízená a prováděná popovodňová řešení

v nivách řek Česka spíše opakuji chybná rozhodnutí z minulého století než aby vytvářela perspektivní trvale udržitelné nivní krajiny. Zvláštní význam celého díla spočívá v tom, že obsahuje údaje o stavových veličinách naší přírody na přelomu 2. a 3. tisíciletí.

Obr. 5 Původní členění regionálních svazků edice Chráněná území České republiky

Chráněná území jako součást územních systémů ekologické stability

Zvláště chráněná území jsou důležitou součástí územních systémů ekologické stability (ÚSES), často tvoří biocentra a jsou částmi biokoridorů (Obr.5)

Na obr. 5 je příklad ÚSES-u regionální úrovně Kroměřížska, jehož součástí je i řada zvláště chráněných území. Zvláště chráněná území tvoří jak regionální biocentra, tak jsou zapojena i do regionálních biokoridorů.

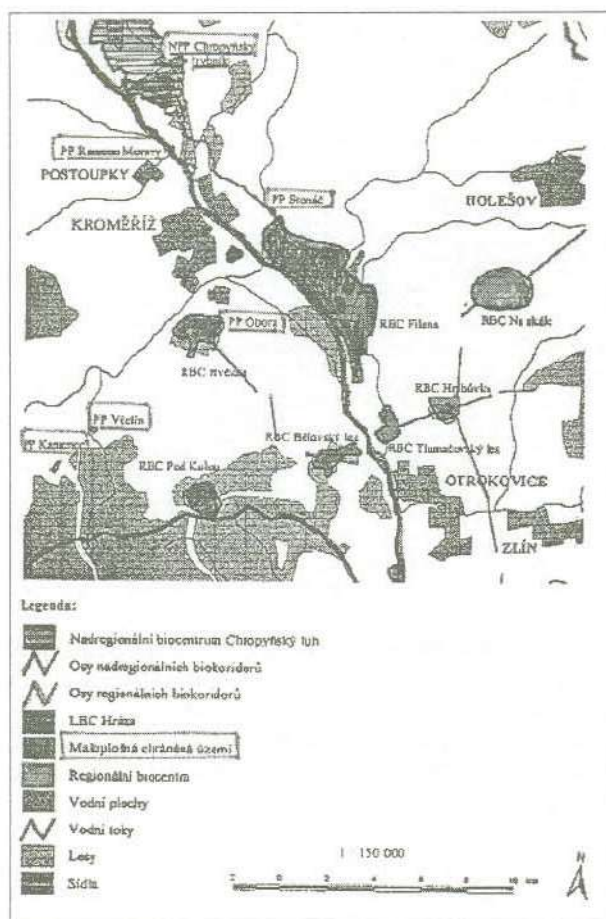
Závěr

Zvláště chráněná území jsou rovněž nedílnou a významnou součástí územních plánů a územních systémů ekologické stability, kde zejména mají nezastupitelnou úlohu. Pro splnění úkolů musí mít projektant k dispozici kvalitní informace o síti i jednotlivých chráněných územích. Tyto informace souborně a kvalitně poskytuje edice Chráněná území ČR.

Výzkum byl proveden v rámci výzkumného záměru MSM 629335101 podporovaného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

Literatura

- DEMEK, J. (2003): Renovační geoekologie a zvláště chráněná území. Geografický časopis 55(4): 273 – 380, Bratislava
 MLČOCH, S. – HOŠEK, J. – PELC, F. (1998): State nature conservation and landscape protection programme of the Czech Republic. Ministry of Environment of the Czech Republic, Praha.

Obr. 5 Příklad ÚSES-u regionální úrovně z území Kroměřížska se zapojením zvláště chráněných území.

IMPORTANCE OF SPECIALLY PROTECTED AREAS FOR TERRITORIAL PLANNING

Summary

The author discusses the role of specially protected areas in territorial planning and construction of the territorial system of ecological stability in the Czech Republic. Data about specially protected areas are a necessary part of all territorial documents. Therefore the planner needs detailed information about specially protected areas. Needed data incl. detailed digital topographic plans of specially protected areas, can the planner obtain in the edition Protected areas of the Czech Republic published since 1998 by the governmental Agency for nature protection and landscape management (up to 2006 in 14 volumes).

Recenzovali: Prof. RNDr. Eva Michaelí, PhD.
Prof. RNDr. Ján Harčár PhD.